

BIBLIOTECA
ISTRO-PONTICĂ
Seria
ARHEOLOGIE

21

TULCEA COUNTY COUNCIL
„GAVRILĂ SIMION” ECO-MUSEUM RESEARCH INSTITUTE

**Essays in Archaeology and Ancient History
in Honor of Victor Henrich Baumann
at his 80th anniversary**

Editors

Sorin-Cristian AILINCĂI
George NUȚU
Cristian MICU
Marian MOCANU
Aurel-Daniel STĂNICĂ

Mega Publishing House
Cluj-Napoca, 2021

CONSILIUL JUDEȚEAN TULCEA
INSTITUTUL DE CERCETĂRI ECO-MUZEALE „GAVRILĂ SIMION”

BIBLIOTECA
ISTRO-PONTICĂ
Seria
ARHEOLOGIE

21

**Studii de arheologie și istorie antică
în onoarea lui Victor Henrich Baumann
cu ocazia celei de a 80-a aniversări**

Editori

Sorin-Cristian AILINCĂI
George NUȚU
Cristian MICU
Marian MOCANU
Aurel-Daniel STĂNICĂ

Editura Mega
Cluj-Napoca, 2021

CUPRINS / CONTENT

TABULA GRATULATORIA	7
Ioan OPRIŞ	
Victor Henrich Baumann octogenar	9
<i>Researcher Victor Henrich Baumann turns 80</i>	
Andrei OPAIȚ	
Cuvânt aniversar	15
Anniversary foreword	
Gheorghe MĂNUCU-ADAMEŞTEANU	
"Domnul Baumann". Din amintirile unui tulcean rătăcit	17
<i>Memories of a Wanderer – Tulcea Researcher Victor Henrich Baumann</i>	
Vasilica LUNGU	
Victor Henrich Baumann la 80 de ani	21
<i>Researcher Victor Henrich Baumann turns 80</i>	
Lista lucrărilor științifice publicate / List of publications	25

Alexandru AVRAM	
Quatre métèques fabricants d'amphores à Rhodes	31
Vasilica LUNGU	
An Egyptian Jar Stamped with the Cartouche of Ramses II in Bucharest	37
Gabriel Mircea TALMATCHI, Mihai IONESCU	
Un depozit monetar preroman descoperit în necropolă de epocă romană de la Callatis	43
<i>A pre-Roman Coin Deposit Discovered in the Roman Necropolis of Callatis</i>	
Laurent CHRZANOFSKI	
When the excavations of Novae allow to understand, classify and date a very popular group of Loeschcke VIII lamps, specific to the Western area of the Lower Danube	55
Sever Petru BOȚAN, Aurel-Daniel STĂNICĂ	
Vase de sticlă de tip millefiori descoperite la Noviodunum	65
<i>Millefiori glassware discovered at Noviodunum</i>	
Aurel-Daniel STĂNICĂ, Alina STREINU, Marius STREINU	
New finds from the Roman necropolis at Noviodunum	71
Florin TOPOLEANU, Ștefan-Emilian GAMUREAC	
Contributions to the study of the Roman pottery from Noviodunum (Romania, Isaccea town, Tulcea county). The 2014 rescue archaeological excavations for the construction of the Border Police Headquarters	91
Radu Octavian STĂNESCU, Marian MOCANU, Alexandra DOLEA, Sorin-Cristian AILINCĂI	
Under Lock and Key.	
Recent Archaeological Excavations on the Jijila Valley (NW Dobruja)	139

Cristina-Georgeta ALEXANDRESCU	
The Extraordinary Funerary Stele of <i>verna</i> of an <i>eques romanus</i> from Troesmis	191
Marian MOCANU, Aurel-Daniel STĂNICĂ, Radu-Octavian STĂNESCU	
Cercetări arheologice recente în necropolele de la Noviodunum	221
<i>New Archaeological Excavations in Noviodunum's Necropoleis</i>	
George NUȚU, Mihai CONSTANTINESCU, Sorin-Cristian AILINCĂI	
Observații referitoare la două morminte romane timpurii descoperite	
la Telița, jud. Tulcea	233
<i>Notes on Two Early Roman Cremation Graves Discovered at Telița, Tulcea County</i>	
Liana OȚA, Valeriu SÎRBU	
Mormântul sarmatic izolat de la Präjeni–Lutărie 2	251
<i>The Isolated Sarmatian Grave from Präjeni–Lutărie 2</i>	
Dan APARASCHIVEI	
Keys and Elements of Locking Systems from Ibida (Moesia Inferior / Scythia Province)	273
Dan ELEFTERESCU	
Oglinzi din sticlă reflector cu ramă din plumb de la Durostorum (Ostrov-Ferma 4)	293
<i>Reflective Glass Mirrors with Lead Frame from Durostorum (Ostrov-Ferma 4)</i>	
Radu PETCU, Ingrid Linda PETCU-LEVEI	
A Roman Bronze Stamp (<i>signalucum ex aere</i>) from Dumbrăveni (Romania)	
– Moesia Inferior	335
Radu OTA, Ilie LASCU, Dan George ANGHEL	
Piese de coroplastică și ceramică cu decor aplicat descoperite la Apulum	349
<i>Terracotta Figurines and Pottery with Relief Decoration Discovered at Apulum</i>	
Dorel BONDOC	
Depozitul de coase de fier de la Căpreni, județul Gorj	377
<i>The Iron Scythes Hoard from Căpreni, Gorj County</i>	
Dan VASILESCU	
Imitații și falsuri după monede romane târzii descoperite la Ulmetum (sec. IV-V p.Chr.)	385
<i>Imitative Issues and Counterfeits of Late Roman Coins Found at Ulmetum (4th-5th century AD)</i>	
George NUȚU, Cristian MICU, Florian MIHAIL	
Contribuții la arheologia provinciei Scythia (I). Descoperiri întâmplătoare de epocă	
romană târzie și bizantină timpurie în zona Luncavița, jud. Tulcea	417
<i>The Archaeology of Scythia Minor (I). Late Roman and Early Byzantine accidental finds from Luncavița, Tulcea county</i>	
Gheorghe MĂNUCU-ADAMEȘTEANU	
Un cuptor de olar descoperit în anul 1985 în așezarea <i>extra muros</i> de la Isaccea –	
Noviodunum – Vicina	425
<i>Un four de potier découvert en 1985 dans l'habitat extramuros d'Isaccea–Noviodunum–Vicina</i>	
Ioan OPRIŞ	
Despre un mare numismat: Constantin Mosil	441
<i>A great numismatist: Constantin Moisil</i>	

TABULA GRATULATORIA

Irina ACHIM (Bucureşti)
Adrian ADAMESCU (Galați)
Adina AILINCĂI (Tulcea)
Sorin-Cristian AILINCĂI (Tulcea)
Serghei AGULNIKOV (Chişinău)
Cristina Georgeta ALEXANDRESCU (Bucureşti)
Dan George ANGHEL (Alba Iulia)
Dan APARASCHIVEI (Iaşi)
Adrian ARDET (Timişoara)
Alexandru AVRAM (Le Mans)
Mircea BABEŞ (Bucureşti)
Adrian BĂLĂŞESCU (Bucureşti)
Mihai BĂT (Chişinău)
Luminiţa BEJENARU (Iaşi)
Ioan BEJINARIU (Zalău)
Dumitru BOGHIAN (Suceava)
Valentin BOTTEZ (Bucureşti)
Dorel BONDOL (Craiova)
Nikolaus BOROFFKA (Berlin)
Rodica BOROFFKA (Berlin)
Adina BORONEANȚ (Bucureşti)
Florin-Ovidiu BOTIŞ (Cluj-Napoca)
Albane BURENS (Toulouse)
Livia BUZOIANU (Constanţa)
Laurent CAROZZA (Toulouse)
Marin CÂRCIU MARU (Târgovişte)
Laurent CHRZANOVSKI (Sibiu)
Victor COJOCARU (Iaşi)
Alexandra COMŞA (Bucureşti)
Mihai CONSTANTINESCU (Bucureşti)
Gabriel CUSTUREA (Constanţa)
Anca DAN (Paris)
Vasile DIACONU (Tg. Neamţ)
Ligia DIMA (Tulcea)
Alexandra DOLEA (Viena)
Florin DRAŞOVEAN (Timişoara)
Dan ELEFTERESCU (Călăraşi)
Ştefan-Emilian GAMUREAC (Bucureşti)
Gabriel GRUMĂZESCU (Tulcea)
Mihai GORGOL (Bucureşti)
Iulia ILIESCU (Bucureşti)
Mihai IONESCU (Mangalia)
Carol KACSÓ (Baia Mare)
Ilie LASCU (Alba Iulia)
Cătălin LAZĂR (Bucureşti)
Vasilica LUNGU (Bucureşti)
Mircea MAMALAUCA (Bârlad)
Lăcrămioara MANEA (Tulcea)
Felix MARCU (Cluj-Napoca)
Florian MATEI-POPESCU (Bucureşti)
Sergiu MATVEEV (Chişinău)
Gheorghe MĂNUCU-ADAMEŞTEANU (Bucureşti)
Cristian MICU (Tulcea)

Florian MIHAIL (Tulcea)
Marian MOCANU (Tulcea)
Dumitru MURARIU (Bucureşti)
Cătălin I. NICOLAE (Bucureşti)
Bogdan NICULICĂ (Suceava)
Ion NICULITĂ (Chişinău)
George NUȚU (Tulcea)
Andrei OPAIȚ (Iaşi)
Ioan OPRIŞ (Bucureşti)
Ioan Carol OPRIŞ (Bucureşti)
Radu OTA (Alba Iulia)
Liana Loredana OTĂ (Bucureşti)
Adriana PANAITE (Bucureşti)
Steluţa PÂRÂU (Tulcea)
Viorel PETAC (Bucureşti)
Radu PETCU (Constanţa)
Ingrid Linda PETCU-LEVEI (Constanţa)
Cristinel PLANTOS (Sibiu)
Emanuel PLOPEANU (Constanţa)
Adrian POPESCU (Cambridge)
Valentin RADU (Bucureşti)
Elena RENȚA (Ialomiţa)
Alexander RUBEL (Iaşi)
Viorica RUSU-BOLINDEȚ (Cluj-Napoca)
Cristian SCHUSTER (Bucureşti)
Valeriu SÎRBU (Bucureşti)
Tudor SOROCEANU (Berlin)
Simina STANC (Iaşi)
Radu STĂNESCU (Tulcea)
Aurel-Daniel STĂNICĂ (Tulcea)
Viorel STOIAN (Brăila)
Alina STREINU (Bucureşti)
Marius STREINU (Bucureşti)
Monica ŞANDOR-CHICIDEANU (Bucureşti)
Bogdan ŞANDRIC (Bucureşti)
Cristian Eduard ŞTEFAN (Bucureşti)
Magdalena ŞTEFAN (Sf. Gheorghe)
Cristina TALMATCHI (Constanţa)
Gabriel TALMATCHI (Constanţa)
Răzvan THEODORESCU (Bucureşti)
Florin TOPOLEANU (Tulcea)
Alexandra ȚĂRLEA (Bucureşti)
Ovidiu ȚENTEA (Bucureşti)
Rodica URSU-NANIU (Bucureşti)
Nicolae URSULESCU (Iaşi)
Dan VASILESCU (Constanţa)
Tiberiu VASILESCU (Bucureşti)
Mirela VERNESCU (Brăila)
Iulian VIZAUER (Tulcea)
Aurel VÎLCU (Bucureşti)
Aurel ZANOȚI (Chişinău)
Vlad V. ZIRRA (Bucureşti)

LISTA SELECTIVĂ A LUCRĂRILOR ȘTIINȚIFICE PUBLICATE

MONOGRAFII

1980

Baumann, V.H., Băluță, S., Berbeacă, P., Colcer, I., Deliu, M., Gheorghe, I., Macaveni, V., Maran, A., Marinescu, C., Matei, M., Mărculescu, N., Nicolae, I., Pană, V., Popescu, M., Rusali, N., Simion, G., Stan, Gh., Stan, G., Șerban, V., Timofei, C., Vasilescu, L., Volcov, A. 1980, *Tulcea. Monografie*, Ed. Sport-Turism, București.

1983

Baumann, V.H. 1983, *Ferma Romană din Dobrogea*, Tulcea.

1995

Baumann, V.H. 1995, *Așezări rurale antice în zona Gurilor Dunării. Contribuții arheologice la cunoașterea habitatului rural (sec. I-IV p.Chr)*, Biblioteca Istro-Pontica. Seria Arheologie 1, Tulcea.

2005

Baumann, V.H. 2005, *Sângele martirilor*¹, Constanța, București.

Baumann, V.H. 2005, *Prezența elenilor la Tulcea*, București.

2010

Baumann, V.H. 2010, *Noviodunum. řantier arheologic 1995-2009*, Biblioteca Istro-Pontica. Seria Patrimonium 5, Tulcea.

2012

Baumann, V.H., Petrov, R.-E., Franga, E. 2012, *Instituția Prefectului – Județul Tulcea, trecut și prezent, 1878-1949, 1990-prezent*, Constanța.

2015

Baumann, V.H. 2015, *Sângele martirilor*, Biblioteca Istro-Pontica. Seria Patrimonium 9, Constanța (ediția a II-a).

2018

Baumann, V.H. 2018, *File de istorie*, Editura Studis, Tulcea.

VOLUME EDITATE

1998

Baumann, V.H. (ed.) 1998, *La politique édilitaire dans les provinces de l'Empire Romain IIème-IVème siècles après J.-C.). Actes du IIIe Colloque Romaino-Suisse, La vie rurale dans les provinces romaines: vici et villae*, Biblioteca Istro-Pontica. Seria Arheologie 3, Tulcea.

ARTICOLE

1971

Baumann, V.H. 1971, *Note epigrafice*, Studii și Cercetări de Istorie Veche 22 (4), 593-599.

1972

Baumann, V.H. 1972, *Bazilica cu „martyricon” din epoca romanității târzii, descoperită la Niculițel, (jud. Tulcea)*, Buletinul Monumentelor Istorice 41 (2), 17-26.

Baumann, V.H. 1972, *O „villa” romană la nord – vest de satul Horia (județul Tulcea)*, Buletinul Monumentelor Istorice 41 (4), 45-52.

Baumann, V.H. 1972, *Nouveaux témoignages chrétiens sur le limes nord-scythique : la basilique à Martyrium de base époque romaine découverte à Niculițel (dép. de Tulcea)*, Dacia. Revue d'Archéologie et d'Histoire Ancienne, Nouvelle Série 16, 189-202.

Baumann, V.H. 1972, *Considerații preliminare asupra bazilicii creștine din satul Niculițel (jud. Tulcea)*, Pontica 5, 547-564.

Baumann, V.H. 1972, *Activitatea de cercetare științifică a Muzeului Deltei Dunării de la Tulcea. Perspective*, Revista Muzeelor 3, 229-233.

1975

Baumann, V.H. 1975, *Considerații asupra importului de amfore grecești în nordul Dobrogei*, Peuce 4, 29-60.

Baumann, V.H. 1975, *Considerații istorice în lumina săpăturilor arheologice de la Horia (jud. Tulcea)*, 1971, Peuce 4, 61-88.

Baumann, V.H. 1975, *Observații arheologice asupra poziției și cronologiei așezărilor romane din zona de nord a Niculițelului*, Peuce 4, 109-124.

Baumann, V.H. 1975, *Noi mărturii istorice rezultate dintr-un sondaj arheologic*, Peuce 4, 213-232.

Poenaru Bordea, Gh., Baumann, V.H. 1975, *Monede romane și bizantine provenite din nordul Dobrogei*, Peuce 4, 133-174.

1976

Baumann, V.H. 1976, *Noi dovezi arheologice referitoare la vechimea martirilor de la Niculițel*, Biserica Ortodoxă Română 5-6, 579-583.

1977

Baumann, V.H. 1977, *Proprietari funciari în Dobrogea romană*, Peuce 6, 155-162.

Baumann, V.H. 1977, *Câteva precizări rezultate din cercetarea monumentului paleocreștin din comuna Niculițel – jud. Tulcea*, Acta Musei Napocensis 14, 245-267.

Baumann, V.H. 1977, *Despre un stâlp miliar descoperit la Mănăstirea Saon*, Pontica 10, 325-332.

Baumann, V.H. 1977, *De la Turcoaia la Niculițel. Mărturii și monumente vechi creștine*, în *De la Dunăre la Mare. Mărturii istorice și monumente de artă creștine*, Galați, 114-116.

Popeea, A., Baumann, V.H. 1977, *Monede bizantine anonime și skifate în colecția muzeului din Tulcea*, Peuce 6, 207-226.

1979

Baumann, V.H. 1979, *La villa rustica de Niculițel (dép. de Tulcea)*, Dacia. Revue d'Archéologie et d'Histoire Ancienne, Nouvelle Série 23, 131-146.

Baumann, V.H. 1979, *Raport supra cercetărilor arheologice efectuate în „villa rustica” din marginea nordică a comunei Niculițel (jud. Tulcea)*, Materiale și Cercetări Arheologice 13, 237-246.

Baumann, V.H. 1979, *Cercetări arheologice în zona Sarica–Niculițel*, Materiale și Cercetări Arheologice 13, 197-203.

1980

- Baumann, V.H. 1980, *Observații topo-stratigrafice asupra locurii de la Troesmis (casetele 1-40)*, în *Şantierul arheologic Troesmis*, Peuce 8, 159-196.
- Baumann, V.H. 1980, *Deae Minervae, matri musarum*, Peuce 8, 289-290.
- Baumann, V.H. 1980, *Raport asupra cercetărilor arheologice efectuate în „villa rustica” din marginea nordică a comunei Niculițel (jud. Tulcea). Repertoriul principalelor descoperiri*, Peuce 8, 367-414.
- Baumann, V.H. 1980, *Cercetările arheologice din ferma romană de la Telița (raport preliminar)*, Materiale și Cercetări Arheologice 14, 304-313.

1984

- Baumann, V.H. 1984, *Raport cu privire la rezultatele cercetărilor arheologice de la Telița „Izvorul Maicilor” (județul Tulcea)*, 1979, Peuce 9, 41-49, 445-456.
- Baumann, V.H. 1984, *Piese sculpturale și epigrafice în colecția Muzeului de istorie și arheologie din Tulcea*, Peuce 9, 207-233, 597-630.
- Baumann, V.H. 1984, *La Venus de lazurile*, Peuce 9, 329-331, 692.
- Baumann, V.H. 1984, *Raport asupra cercetărilor arheologice efectuate în ferma romană de la Telița, punctul „La Pod” (jud. Tulcea) în anul 1980*, Peuce 9, 51-65, 457-472.
- Baumann, V.H. 1984, *Repartiția terenurilor rurale din nordul Dobrogei romane*, în *Al VIII-lea Simpozion Național de Istorie și Retrologie Agrară a României*, Craiova, 183-185.

1989

- Baumann, V.H. 1989, *Cu privire la cultura viței-de-vie în nordul Dobrogei, în antichitatea română*, Revista Muzeelor și Monumentelor 31, 53-59.
- Baumann, V.H. 1989, *Aspecte ale spiritualității populației autohtone de pe limes-ul nord-scythic, în secolul IV e.n., în lumina cercetărilor arheologice de pe valea Teliței*, Symposia Thracologica 7, 365-367.

1990

- Baumann, V.H. 1990, *Autohtonii la Gurile Dunării în epocă romană*, Symposia Thracologica 8, 211-213.
- Baumann, V.H. 1990, *Mărturii ale spiritualității populației autohtone din zona limes-ului nord-scythic în secolul al IV-lea e.n.*, Revista Monumentelor Istorice 2, 3-11.

1991

- Baumann, V.H. 1990, *Un nou cuptor de ars material tegular descoperit în ferma romană târzie de la Telița, punctul „La Pod” (jud. Tulcea)*, Peuce 10, 105-107 (1), 103-110 (2).
- Baumann, V.H. 1990, *Cercetări arheologice pe valea Teliței (jud. Tulcea). I. Sondajul de la Frecăței*, Peuce 10, 109-116 (1), 111-138 (2).
- Baumann, V.H. 1990, *Cultul lui Hercules în așezările romane din zona Poșta–Telița (jud. Tulcea)*, Peuce 10, 117-120 (1), 139-144 (2).
- Baumann, V.H. 1990, *Cercetări recente la bazilica paleocreștină din satul Niculițel (județul Tulcea)*, Peuce 10, 109-116 (1), 145-156 (2).
- Baumann, V.H. 1990, *O piesă deosebită de toreutică romană. Grifonul de la Telița*, Pontica 24, 247-267.

1992

Baumann, V.H. 1992, *Aspecte ale romanizării populației autohtone din zona Dunării de Jos în secolele I-IV e.n.*, în *Probleme actuale ale Istoriei naționale și universale. Culegere de Studii și Materiale*, Chișinău, 62-87.

1993

Baumann, V.H. 1993, *Aspecte ale romanizării populației autohtone din zona Dunării de Jos în secolele I-IV p.Chr.*, Analele Tulcei, 11-31.

Baumann, V.H. 1993, *Appareils et edifices romains de caractère rural dans la zone du limes nord- scythique*, în Alicu, D., Bögli, H. (eds.), *La politique édilitaire dans les provinces de l'Empire Romain (IIe-IVe siècles après J.-C.). Actes du 1er Colloque Roumano-Suisse*, Cluj-Napoca, 163-172.

1995

Baumann, V.H. 1995, *Bâtiments romains à destination spéciale dans la région de l'embouchure du Danube*, în Stolba, R.F., Herzig, E.H. (eds.), *La politique édilitaire dans les provinces de l'Empire Romain (IIe-IVe siècles après J.-C.). Actes du 1er Colloque Roumano-Suisse*, Berne, 211-230.

Baumann, V.H. 1995, *Cercetări arheologice în zona ansamblului paleocreștin din comuna Niculițel, județul Tulcea*, Peuce 11, 303-338.

1996

Baumann, V.H. 1996, *Aspecte ale circulației monetare de la Gurile Dunării în secolul al IV-lea p.Chr.*, Peuce 12, 243-284

Baumann, V.H. 1996, *La céramique utilitaire du IVe siècle fabriquée par l'officina romana de Valea Morilor (Telița, dép. de Tulcea)*, Rei Cretariae Romanae Favtorvm Acta 33, Abingdon, 45-58.

1997

Baumann, V.H. 1997, *La céramique utilitaire du IVe siècle fabriquée par l'officina romana de Valea Morilor (Telița, dép. de Tulcea)*, în *Études sur la céramique romaine et daco-romaine de la Dacie et de la Moesie Inferieure*, Timișoara, 31-53 (+ 14 planșe).

1998

Baumann, V.H. 1998, *Fermiers et autochtones dans la Dobroudja romaine*, în Baumann, V.H. (ed.), *La politique édilitaire dans les provinces de l'Empire Romain (IIe-IVe siècles après J.-C.). Actes du III^{er} Colloque Romaino-Suisse*, Tulcea, 243-259.

2000

Baumann, V.H. 2000, *Scurtă privire asupra ocupațiilor agricole din mediul rural al Dobrogei romane*, în *Istro-Pontica. Muzeul tulcean la a 50-a aniversare (1950 – 2000)*, Tulcea, 231-246.

Baumann, V.H. 2000, *À propos des premières basilques chrétiennes découvertes aux embouchures du Danube*, în *Istro-Pontica. Muzeul tulcean la a 50-a aniversare (1950 – 2000)*, Tulcea, 247-256.

2001

Jugănaru, G., Baumann, V.H. 2001, *Un topor plat cu aripioare, din fier, descoperit la Telița – Amza, județul Tulcea*, Thraco- Dacica 22 (1-2), 205-209

2002

Baumann, V.H. 2002, *Italic elements in the Istro – Pontic Rural Region (2nd century B.C. – 3rd century A.D.)*, Studia Antiqua et Archaeologica 8, 141-152.

2003

Baumann, V.H. 2003, *Noi săpături de salvare în aşezarea rurală antică de la Teliţa Amza, jud. Tulcea*, Peuce, Serie Nouă 1, 155-232.

Baumann, V.H. 2003, *Autour de la pénétration de l'ancien christianisme aux Bouches du Danube*, în *Hristianskov Nasavdiv Bizantii i Rusi*, Simferopol, 48-60.

Baumann, V.H. 2003, *Vestigii paleocreştine descoperite în mediul rural autohton de pe Valea Teliţei, judeţul Tulcea*, în *Studia Historica et Theologica (Omagiu profesorului Emilian Popescu)*, Iaşi, 169-183.

Baumann, V.H. 2003, *Mărturii ale persecuţiilor religioase din zona Dunării de Jos în primele secole ale erei creştine*, în *Izvoarele creștinismului românesc*, Constanța, 99-113.

Baumann, V.H. 2003, *Noviodunum – Isaccea*, Magazin Istoric, anul 37, 4 (433), aprilie, 57-60.

2004

Baumann, V.H. 2004, *La città romana e bizantina di Noviodunum. Reperti archeologici*, în Santelia, S. (ed.), *Italia e Romania. Storia, Cultura e Civilta a confronto*, Bari, 113-132.

Baumann, V.H. 2004, *Tipuri de locuință îngropată în aşezarea autohtonă de epocă romană de la Teliţa–Valea Amzei*, în *Actele celui de al IX-lea Congres Internațional de Tracologie: Tracie și lumea circumponitică*, Chișinău, 107-117.

Baumann, V.H. 2004, *The Gothic Church*, în *Aspects of Spiritual life in South Eastern Europe from Prehistory to the Middle Ages*, Iaşi, 249-257.

2006

Baumann, V.H. 2005, *Paleo Christian Churches in Roman Rural Enviroment*, Studia Antiqua et Archaeologica 12, 119-133.

Baumann, V.H. 2005, *Cultes romains agrestes – divinités archaïques sur le territoire de la Dobroudja – Silvanus – Priapus*, Ephemeris Dacoromana 13, Roma.

Baumann, V.H. 2005, *Culte romane agreste – divinități arhaice pe teritoriul Dobrogei – Silvanus și Priapus*, în Mihăilescu-Bîrliba, L., Bounegru, O. (eds.), *Studia Historiae et religionis daco-romanae. In honorem Silvii Sanie*, Bucureşti, 225-242.

Opaiț, A., Baumann, V.H. 2005, *Considerații privind posibilitatea industrializării peștelui în Dobrogea antică*, în Mănuțu-Adameșteanu, M. (ed.), *À la recherche d'une colonie. Actes du Colloque International. 40 ans de recherche archéologique à Orgamè/Argamum, Bucarest–Tulcea–Jurilovca, 3-5 octobre 2005*, Bucureşti, 397-405.

2007

Baumann, V.H. 2007, *Edificiile publice din aşezarea rurală romană de la Teliţa-Amza, jud. Tulcea*, Peuce, Serie Nouă 5, 187- 204.

Baumann, V.H., Vladimirov, O., *Repere arheologice*, în Rădulescu, N., Vladimirov, O. (coord.), *Isaccea. Pagini de monografie*, Constanța.

2008

Baumann, V.H. 2008, *Despre începaturile vieții romane la Noviodunum*, Peuce, Serie Nouă 6, 189-206.

Baumann, V.H. 2008, *Ceramica terra sigillata de la Noviodunum*, Peuce, Serie Nouă 6, 207-250.

Baumann, V.H. 2008, *Anciens témoignages chrétiens à Noviodunum*, în Ailincăi, S., Micu, C., Mihail F. (eds.), *Omagiu lui Gavrilă Simion la o 80-a aniversare*, Tulcea, 219-227.

2009

Baumann, V.H. 2009, *Producerea ceramicii locale la Gurile Dunării în secolele I-IV p.Chr.*, Peuce, Serie Nouă 7, 193-216.

Baumann, V.H. 2009, *Lucernele de la Noviodunum*, Peuce, Serie Nouă 7, 217-310.

Baumann, V.H. 2009, *Note referitoare la istoria veche a teritoriilor nord și vest-pontice*, în Zanoci, A., Arnăut, T., Băț, M. (eds.), *Studia Archeologiae et Historiae Antiquae. Doctissimo viro Scientiarum Archeologiae et Historiae Ion Niculiță, anno septuagesimo aetatis suae, dedicatur*, Chișinău, 285-294.

Baumann, V.H. 2009, *Les édifices publics appartenant à l'établissement rural romain Telița-Amza, département de Tulcea*, în Aparaschivei, D. (eds.), *Studia Antiqua et Medievalia. Miscellanea in honorem annos LXXV peragentis Professoris Dan Gh. Teodor oblata*, București, 79-98.

Baumann, V.H. 2009, *Old Christian Testimonies at the Danube River's Mouths*, în *The Christian Mission on the Romanian Territory during the first Centuries of the Church. The Acts of the International Symposium „1600 years since the falling asleep in the Lord of Saint Theotim I of Tomis”*, Pontica Cristiana Colection 1, Constanța, 64-82.

2010

Baumann, V.H. 2010, *Introducere în studiul ceramicii fine de la Noviodunum*, Peuce, Serie Nouă 8, 109-146

2011

Baumann, V.H. 2011, *Prezențe din mediul italic la Gurile Dunării în sec. II a.Chr.-III p.Chr.*, Peuce, Serie Nouă 9, 203-216.

2013

Baumann, V.H. 2013, *Aspecte din viața spirituală a populației rurale din zona Gurilor Dunării în pragul nouului ev creștin*, Peuce, Serie Nouă 11, 67-100.

2014

Baumann, V.H. 2014, *Prelucrarea fierului în officina romană târzie de pe Valea Morilor, Telița, pct. Hogeia*, Peuce, Serie Nouă 12, 169-232

2015

Baumann, V.H. 2015, *Despre un relief dionysiac descoperit la Tulcea*, Peuce, Serie Nouă 13, 91-106.

2017

Baumann, V.H. 2017, *Cuptoare romane cu destinație specială în teritoriul Noviodunens*, Peuce, Serie Nouă 15, 149-174.

QUATRE MÉTÈQUES FABRICANTS D'AMPHORES À RHODES

Alexandru AVRAM

Le Mans Université, Faculté des Lettres, Langues et Sciences humaines, F – 72 085 LE MANS
alexandru.avram@univ-lemans.fr

Abstract: Starting from two stamps (figs. 1-2) discovered at Istros (Histria), the author discusses the cases of metoikoi attested in the Rhodian ceramic epigraphy.

Rezumat: Autorul discută, pornind de la două ștampile rhodiene (fig. 1-2) descoperite la Istros (Histria), cazurile de meteci atestați în epigrafia ceramică rhodiană.

Résumé : L'auteur discute, à partir de deux timbres rhodiens (fig. 1-2) trouvés à Istros (Histria), les cas des métèques attestés dans l'épigraphie céramique de Rhodes.

Keywords: Rhodes, metoikoi, Hermaios Cabaleus, Maron Selgeus, Mnason Antiocheus, Menandros Laodiceus, Erymneus.

Cuvinte cheie: Rhodos, meteci, Hermaios Kabaleus, Maron Selgeus, Mnason Antiocheus, Menandros Laodikeus, Erymneus

Mots-clés : Rhodes, métèques, Hermaios Kabaleus, Marôn Selgeus, Mnasôn Antiocheus, Ménandros Laodikeus, Erymneus

J'ai identifié parmi les timbres amphoriques rhodiens d'Istros (Histria), dont je suis en train de préparer le corpus (*Histria VIII.3*), deux exemplaires issus de fabricants portant des ethniques étrangers :

1. MNA, inv. V 30 030. Fouilles de 1956, secteur C₁ a-c.

Ἐρμαίου ←
Καβαλ[έως] →

Hermaios(3) Kabaleus. Périodes VI–VII.

Même matrice : *Amphoralex*, RF-EPMAIOΣ 03 ΚΑΒΑΛΕΥΣ-013 (avec la restitution fautive de l'ethnique au nominatif : Καβ[αλεύς]) ; Badoud 2019, 200, fig. 19.

Le site *Amphoralex* enregistre 15 matrices, dont celle-ci est la seule à mentionner l'ethnique.

2. MNA, inv. V 28 044. Fouilles de Maria Coja, 1963. Z₂, *passim*.

[Μάρων]
Σελγε[ύ(ζ)]

Période V.

Même matrice : *Amphoralex*, RF-MAPΩΝ ΣΕΛΓΕΥΣ-001. Cf. Badoud 2019, 201, fig. 21.

Autres analogies :

Ouest de la mer Noire : Lazarov 1980, 172-173, n° 49 (avec lecture fautive ; Mésambria du Pont).

Rhodes : Nilsson 1909, 274, n° 371 (avec lecture incomplète de la légende ; Lindos).

Égypte : Sztetyłło 1975, 184, n° 87 (avec lecture incomplète de la légende ; Alexandrie).

Le site *Amphoralex* enregistre 9 autres matrices d'un fabricant appelé Μάρων, lui aussi de la période V, mais dont le nom est toujours rendu au génitif et qui est à coup sûr une autre personne. Si les deux fabricants étaient contemporains, l'éthnique aurait dû entre autres aider à faire la distinction entre ces deux homonymes.

Fig. 1

Fig. 2

Le premier des deux fabricants est originaire de la région désignée par les Anciens comme étant la Cabalide¹ et dont la prosopographie externe, bien que plutôt pauvre et restreinte aux contrées limitrophes, mais avec une nette concentration justement autour de Rhodes², fournit pourtant deux occurrences du nom Ἐρμαῖος, lequel aurait dû être bien fréquent dans cette zone : deux épitaphes, l'une de Rhodes (Ἐρμαίου | [Κ]αβαλέω[ς])³, l'autre de l'île voisine de Télos (Ἐρμαῖος | Καβαλεύς)⁴. Cependant, à se fier aux restitutions prudemment proposées par les éditeurs⁵, on aurait le même nom attesté tout près de la Cabalide même, c'est-à-dire à Kibyra : Ἀρτέμεις Ἐ[ρμαῖ?] | ου Καβαλε[ὺς Ἀρτέ] | μειν καὶ Ἐρ[μαῖον?] | τοὺς ιδικ[ο]ὺς [υιοὺς?] | μνήμης χ[άριν]⁶.

L'autre fabricant est originaire de Selgè de Pisidie. L'éthnique Σελγεύς est, il est vrai, plus fréquent, mais, d'après ce que je vois⁷, si l'on laisse de côté les ressortissants de cette cité attestés à Athènes (T 74-77), Sparte (T 78), Oropos (T 79), Rome (T 80) et en Égypte

¹ Je suis, dans la définition de la région, Rousset 2010, 3 : « Je désigne sous le nom de Cabalide la région géographique formée par les trois cités de Termessos, Balboura et Boubôn, suivant l'usage de Ptolémée, V 3, 8, et Pline, *NH* V 101 (cf. *Tab. Imp. Byz.*, p. 78 et s. v. "Kabalia") ». Voir aussi Masson 1984, 142-145.

² Voir, pour les *Kabaleis* à Rhodes et ses environs, Robert 1939, 181 = Robert 1969, 1334, n. 5 ; Masson 1984, 143, lequel constate à juste raison que « les Cabaléens ne semblent pas avoir essaimé plus loin, et ils sont absents, par exemple, à Athènes ou à Délos ».

³ Blinkenberg 1941, n° 690.

⁴ *Inscriptiones Graecae* XII.3, 68.

⁵ Heberdey, Kalinka 1897, 8, n° 24.

⁶ Contrairement à Robert 1939, 181 = Robert 1969, 1334, n. 5 (« il ne peut s'agir ici que de l'éthnique d'une ville ou du démotique d'un village, et non d'un ethnique se rapportant à une vaste province »), Masson 1984, 142-143, dont je partage l'opinion, est d'avis que « il doit s'agir de l'éthnique, plutôt que d'un démotique local ». Pour l'apparition du même ethnique, cette fois au féminin, à Termessos, voir Heberdey 1941, n° 880 : Α[ύ]ρ(ηλία) Καβαλίς, γ[υ]μνασίαρ[χο]ς (?) .

⁷ En consultant les *testimonia* (T 29-82) soigneusement réunis dans Nollé, Schindler 1991, 42 sqq.

(T 81-82), ses porteurs sont présents, eux aussi, surtout à Rhodes (T 48-70⁸), dans sa pérée (T 43-44) et dans ses régions limitrophes (Dodécanèse et Asie Mineure méridionale).

Les timbres signés respectivement par *Hermaios Kabaleus* et *Marôn Selgeus* prouvent, comme on l'a constaté d'ailleurs depuis longtemps, qu'à Rhodes, à côté des citoyens et, exceptionnellement, des femmes⁹, les métèques pouvaient, eux aussi, être des propriétaires d'ateliers amphoriques¹⁰. Deux autres métèques nous sont d'ailleurs connus par leurs noms : *Mnasôn Antiocheus* (originaire donc d'une cité portant le nom d'Antioche que l'on pourrait identifier, au vu de sa proximité relative par rapport à Rhodes, à celle de Pisidie) et *Ménandros* (2) *Laodikeus*. Le premier, daté de la période VI, est présent sur le site *Amphoralex* avec 12 matrices, dont 7 à légende mentionnant l'ethnique. L'exemple sans doute le plus édifiant est la matrice *Amphoralex*, RF-MΝΑΣΩΝ ANTΙΟΧΕΥΣ-002 (Grace 1962, 117, n° 10, de Nessana ; Sackett 1992, 139, n° X.10, de Cnossos ; Badoud 2019, 200, fig. 18), où, au-dessous de l'ethnique, on distingue le monogramme M + E, interprété à juste titre par les exégètes comme abréviation du mot μέ(τοικος)¹¹. L'autre, toujours de la période VI, est actuellement connu grâce à 14 matrices, dont 3 à légende mentionnant l'ethnique (*Amphoralex*, RF-MΕΝΑΝΔΡΟΣ II ΛΑΟΔΙΚΕΥΣ-002-004¹² ; Badoud 2019, 200, fig. 20) et une avec ethnique mais sans nom (RF-MΕΝΑΝΔΡΟΣ II ΛΑΟΔΙΚΕΥΣ-001) : [Λαο]δικεὺς | [μέτοι]κος). Fort du même argument concernant la proximité géographique, j'estime que la Laodicée en question ne saurait être que celle du Lycos.

Quant aux quelques timbres signés Ἐρυμνεύς¹³ (période V), il n'est à mon avis pas clair s'il s'agit d'un ethnique propre aux ressortissants de la cité d'Érymna de Pamphylie¹⁴ – auquel cas ce type de timbre fournirait un deuxième exemple, à côté du *Laodikeus* cité plus haut, où l'ethnique figure seul, sans le nom de son porteur – ou d'un anthroponyme.

S'ajoutent quelques rares timbres sur lesquels on ne lit que μέτοικος, μέτοικος ἐγγενής (« métèque né esclave ») ou ἐγγενής (« esclave de naissance ») tout court¹⁵. Il convient de noter que tous ces timbres datent de périodes tardives (V–VI, soit après ca. 146 et jusqu'au 1er siècle av. J.-C.). Par contre, pour les femmes, les premières attestations sont sensiblement plus anciennes. La première en date est *Timô 1*, laquelle appartient à la période II, ca. 235-199 av. J.-C.¹⁶ Est-ce que les non citoyens pêle-mêle (femmes, métèques ou autres) ont

⁸ T 10 est le timbre amphorique de Lindos, repris avec la lecture incomplète de Nilsson (voir mon n° 2).

⁹ Voir, à ce propos, Palamida, Seroglou 2009 ; García Sánchez 2008 ; Samojlova, Mateevici 2011. Cf. Badoud 2019, 199, qui, après avoir retiré quelques noms considérés à tort comme féminins, retient neuf femmes : *Diodôrō*, *Diokleia*, *Hérakleitô*, *Kalliô*, *Klènô*, *Némonniô*, *Nikagis*, *Timô 1* et *Timô 2*.

¹⁰ Nilsson 1909, 98. De la liste d'ethniques étrangers qu'il compile (p. 103-104), il faut retirer Πισίδας, car les timbres du fabricant Ἀπολλώνιος Πισίδας, que l'on a longtemps considérés comme rhodiens, sont en fait cnidiens : voir, par exemple, Jefremow 1995, 215, n°s 837-850 ; Jöhrens 1999, 150-151, n°s 453-456 (avec de nombreuses analogies) ; Nicolaou 2005, n° 740.

¹¹ J'ajoute un timbre de Camiros, lu dans Porro 1916, 118, n° 138.3, [Mv]άσ[ων] | Ἄντιοχεύς | ΜΓ, où, à la dernière ligne je reconnaît, sur la fois des parallèles précités, le même monogramme censé rendre l'abréviation μέ(τοικος).

¹² La légende de la matrice RF-MΕΝΑΝΔΡΟΣ II ΛΑΟΔΙΚΕΥΣ-002-004 est fautivement rendue sur le site. Lecture correcte dans Nicolaou 2005, 191, n° 494 : Μένανδρος | Λαοδικεύς].

¹³ Breccia 1921, 32, n° 85 = Bilabel 1927, n° 6410 ; Grace 1962, 115, n° 6 ; Nicolaou 2005, App. IIA, 368, n° O 42. Deux autres matrices dans *Amphoralex*.

¹⁴ Comme pour Robert 1963, 378 : « il est facile de conclure que ce métèque était un Pamphylien établi dans la grande ville de commerce ».

¹⁵ Badoud 2019, 200 et fig. 26-28.

¹⁶ García Sánchez 2008, 289-290.

depuis toujours été autorisés à signer de leurs noms les amphores produites dans leurs ateliers ? Est-ce que ce sont, dans un premier temps, les femmes, ensuite les métèques qui ont reçu ce droit ? Est-ce que les mentions des ethniques ou de la qualité de « métèques » étaient imposées par l'État en vue, éventuellement, d'un traitement fiscal différent par rapport aux citoyens, ou bien ne relevaient-elles que de l'initiative du fabricant à titre de dispositif anti-homonymie (du genre *Marôn Selgeus*, à distinguer de tel autre *Marôn*, actif pendant la même période)¹⁷ ? Il s'agit là de questions auxquelles on ne saura répondre dans l'état actuel de la recherche amphorologique.

ABRÉVIATION

Amphoralex amphoralex.org. Site officiel du Centre Alexandrin d'Étude des amphores. Base de données des matrices des timbres des éponymes et des fabricants rhodiens.

¹⁷ Dans ce cas, on pourrait faire une distinction entre *Ménandros* qui signe sans ethnique et dont les timbres présentent comme attribut, sous le nom, un pilier hermaïque, et *Ménandros Laodikeus*. Le site *Amphoralex* les réunit tous les deux sous « *Ménandros 2* », mais j'estime qu'il pourrait s'agir de deux fabricants contemporains plutôt que d'un seul, tant les deux séries de matrices sont différentes.

BIBLIOGRAPHIE

- Badoud, N. 2019, *Ce qu'étaient les timbres amphoriques grecs. Genre et statut dans l'industrie céramique rhodienne*, dans Badoud, N., Marangou, A. (éds), *Analyse et exploitation des timbres amphoriques grecs*, Rennes, 195-209.
- Bilabel, F. 1927, *Sammelbuch griechischer Urkunden aus Aegypten*, III, Berlin – Leipzig.
- Blinkenberg, C. 1941, *Lindos. Fouilles et recherches*, II. *Fouilles de l'acropole. Inscriptions*, Berlin.
- Breccia, E. 1921, *Rapport sur la marche du service du musée pendant l'exercice 1919-1920*, Alexandrie.
- García Sánchez, M. 2008, *Les femmes et les amphores : épigraphie amphorique rhodienne et histoire de la femme dans le monde hellénistique*, Bulletin de Correspondance Hellénique 132, 283-310.
- Grace, V.R. 1962, *Stamped Handles of Commercial Amphoras*, dans *Excavations at Nessana*, I, Londres, 106-130.
- Heberdey, R. 1941, *Tituli Asiae Minoris*, III. *Tituli Pisidiae linguis Graeca et Latina conscripti*, fasc. 1. *Tituli Termessi et agri Termessensis*, Vienne.
- Heberdey, R., Kalinka, E. 1897, *Bericht über zwei Reisen im südwestlichen Kleinasien, ausgeführt im Auftrage der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, Kaiserliche Akademie der Wissenschaften in Wien, Philosophisch-historische Klasse 45.1, Vienne.
- Jefremow, N. 1995, *Die Amphorenstempel des hellenistischen Knidos*, Quellen und Forschungen zur antiken Welt 19, Munich, 1995.
- Jöhrens, G. 1999, *Amphorenstempel im Nationalmuseum von Athen. Zu den von H. G. Lolling aufgenommenen „unedierten Henkelinschriften“*, Mayence.
- Lazarov, M. 1980, *Timbres amphoriques de Nessebre*, dans *Nessebre II*, Sofia, 156-185.
- Masson, O. 1984, *En marge d'Hérodote : deux peuplades mal connues, les Bacales et les Cabaléens*, Museum Helveticum 41, 3, 139-145.
- Nicolaou, I. 2005, *Paphos V. The Stamped Amphora Handles from the House of Dionysos*, Nicosie.
- Nilsson, M.P. 1909, *Timbres amphoriques de Lindos, publiés avec une étude sur les timbres amphoriques rhodiens*, Exploration archéologique de Rhodes V, Copenhague.
- Nollé, J., Schindler, F. 1991, *Die Inschriften von Selge*, Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien 37, Bonn.
- Palamida, C., Seroglou, F. 2009, *Τυναίκες εν δράσει στην αρχαία Ρόδο*, Δωδεκανησιακά Χρονικά 23, 521-529.
- Porro, G.G. 1916, *Bolli d'anfore rodie del Museo Nazionale Romano*, Annuario della Scuola Archeologica di Atene e delle Missioni Italiane in Oriente 2, 103-124.
- Robert, L. 1939, *Hellenica*, Revue de philologie, de littérature et d'histoire anciennes 65, 97-217.
- Robert, L. 1963, *Noms indigènes dans l'Asie Mineure gréco-romaine*, I, Bibliothèque archéologique et historique de l'Institut français d'archéologie d'Istanbul 13, Paris.
- Robert, L. 1969, *Opera Minora Selecta*, II, Amsterdam.
- Rousset, D. 2010, *De Lycie en Cabalide. La convention entre les Lyciens et Termessos près d'Oinoanda*, Fouilles de Xanthos X, Hautes études du monde gréco-romain 45, Genève.

- Sackett, L.H. 1992, *Knossos. From Greek City to Roman Colony. Excavations at the Unexplored Mansion II*, British School at Athens, Supplementary Volume 21, Londres.
- Samojlova, T., Mateevici, N. 2011, *Nume de femei pe ștampilele de producători de amfore rhodiene (în baza descoperirilor amforistice de la Tyra)*, Tyragetia, Serie Nouă 5 (1), 279-283.
- Sztetyłło, Z. 1975, *Timbres amphoriques grecs des fouilles polonaises à Alexandrie (1961-1972)*, Études et travaux 8, 160-235.

AN EGYPTIAN JAR STAMPED WITH THE CARTOUCHE OF RAMSES II IN BUCHAREST

Vasilica LUNGU

Institute for South-East European Studies, Romanian Academy,
e-mail: icalungu@yahoo.com

Abstract: One unexpected artifact lies in the collection of the Museum of National History in Bucharest (inv. no 121.543). It is a fragmented handle of a storage jar stamped with the cartouche of Ramses II, one of the rare known specimens recorded outside Egypt. Belonging to the private collection of engineer Ion Mititelu, the stamped handle was donated to the Institute of Archaeology in Bucharest and later transferred in 1976 to the Museum of National History of Bucharest, where it was included in a larger collection of 163 amphora stamps. Its original place of discovery is unknown.

Rezumat: În colecțiile Muzeului de Istorie Națională din București se află un obiect neobișnuit (nr. inv. 121.543). Este vorba despre toarta unui vas pentru depozitare având o ștampilă cu cartușul lui Ramses al II-lea, unul dintre rarele exemplare cunoscute în afara Egiptului. Piesa a aparținut colecției private a inginerului Ion Mititelu și a fost donată Institutului de Arheologie din București. Ulterior a fost transferată, în anul 1976 la Muzeul Național de Istorie din București și inclusă într-o colecție mai mare care cuprinde 163 de ștampile de amfore. Locul inițial de descoperire al acestei piese este necunoscut.

Keywords: Ancient Egypt, New Kingdom Period, 19th Dynasty, Ramses II, amphora, stamp.

Cuvinte cheie: Egiptul Antic, Perioada Regatului Nou, Dinastia a XIX-a, Ramses al II-lea, amforă, ștampilă.

PROVENANCE

The stamped Egyptian handle of Bucharest was firstly in a private collection of the engineer Ion Mititelu together with about 163 various Greek amphora stamps. All these stamps have been donated in 1943 to the Museum of Antiquities of the Archaeological Institute "Vasile Pârvan" of Bucharest (IAB), which transferred it in 1976 to the National Historical Museum of Romania (MNIR). After 2000, Nicolae Conovici intended to publish this collection but, unfortunately, his premature death blocked his project in 2006. After his death, I was with the study of this collection in order to publish it. A preliminary presentation was firstly made in 2009 at the 3rd PATABS Congress, still unpublished.¹

The private collection was formed before 1943, being composed of items of various provenance and strength. The collector, I. Mititelu recorded all the stamps, giving totals for each identified variety of them and specific information about the registered pieces that attracted his attention, namely all about the well known centres such as Thasos, Rhodes, Heraclea Pontica, Sinope and others. Concerning most of the Greek amphora stamps,

¹ It was firstly communicate by myself at the third edition of PATABS (Production and Amphora Trade in the Black Sea) at Constanța in 2009, staying unpublished until now. See, N. Conovici, V. Lungu, *Les timbres amphoriques de la collection Ion Mititelu du Musée National d'Histoire de la Roumanie – Bucarest*, in Buzoianu, L., Lungu, V. & Dupont, P. (eds.): *Production and Trade of Amphorae in the Black Sea (PATABS) III*, Pontica 46, Supplementum II, (Constanța 2013), 350, abstract. At present, I currently share the task of the Greek stamps publication with Thibaut Castelli.

summary information pieces about their places of discovery are preserved in the archives of the Archaeological Institute “Vasile Pârvan” of Bucharest (IAB), except about the Egyptian one. There are no traces of it among the archives of both state institutions about the history of this handle of Egyptian storage jar (amphora) or about the steps undertaken by his initial owner to purchase it.

DESCRIPTION

The fragmentary handle (Figs. 1a-b) is ascribable to a storage jar made of typical coarse Egyptian clay, dark brown inside, with numerous chalky white pigments and other dark inclusions visible on surface and also in section; the surface is covered with a diluted yellowish white slip.²

The stamp impression in the cartouche is located on the visible side of the handle, and close to the upper handle attachment. The cartouche has an ovoid body and a flat stamp face. It was carefully made before firing, except the right side failing to be fully stamped. The relief hieroglyphs are projecting out from the stamped oval frame (overall dim. 3.5 × 1.7 cm). In its preserved state, the outline of the cartouche is not completely visible, but all the signs preserved inside the cartouche are decipherable, showing a raised depiction of specific hieroglyphs.

Fig. 1. a. Fragmentary handle of an Egyptian stamped amphora; b. drawing for the cartouche.

LECTURE OF THE STAMP

Before his death, Niculae Conovici obtains some personal information from Pierre Tallet and Laurent Coulon, both famous French Egyptologists, giving a first deciphering of the first lines of the stamp. Further evidence for this identification was collected by me in 2006 from Prof. Jean-Claude Goyon by personal letter and completed lastly by Lilian Postel, *via* Pierre Dupont.³ According to their common opinion, the stamp delivers the following text: *tA Hwt*

² About fabrics, see Bourriau 2004, 79, with bibliography.

³ My gratitude goes to Jean-Claude Goyon (deceased as soon as), Pierre Tallet, Laurent Coulon, Lilian Postel and Pierre Dupont for sharing their experience with us.

Ra-ms-sw mry-(n)-'lmn = Ramessu mery Amun. The birth name of the king *Ra-ms-sw* is here associated with Amun's name by the epithet *mry-'lmn*, and the translation of the first lines of this stamp is: *Temple of Ramses loved by Amun/ beloved of Amun.*⁴ Lilian Postel help us with the lecture of the last line of the stamp which preserves clearly the beginning of another text - *t3 hwt*, of the consecrated formula - *t3 hwt R'-mss Mry-'lmn*, namely « the foundation of Ramses Meryamon ». This is a common formula, typical for the beginning of the name of several cultual foundations settled by Ramses II, and differentiated by the addition of specific epithets, like deities with epiclesis, toponyms, or geographic and institutional accuracy.

The cartouche itself may be similar to others like one drawn in red, found at the palace site identifying Ramses the Great at Abydos. It appears on 'the stones of the inauguration and the establishment of the temple' inscribed with a sun disk and other symbols related to Ramses II, found recently by the joint American-Egyptian team.⁵ Sometimes blue faience plaques with the name of the same pharaoh within a cartouche were also buried in foundation deposits such as the examples found in a foundation deposit at the temple of Ramses II in Western Thebes (the Ramesseum) preserving the name of Ramses II [Acc. Nr.1846a-d].⁶

CHRONOLOGY

This stamped jar may be attributed to Ancient Egypt and dated from the New Kingdom Period, i.e. the 19th Dynasty or Ramesside Period, in the reign of Ramses II, ca. 1279 to 1213 BC being a useful dating tool.

Generally, the royal names appearing into a cartouche impressed on the handle of jars are common at various periods and for various pharaohs.⁷ The New Kingdom would see dozens of kings adorned with this particular title *mry-'lmn, loved by Amun* or *beloved of Amun.*⁸ Numerous similar finds are published from the Theban region, more precisely from the Ramesseum, essentially dated in the first two decades of Ramses II reign, or from the site of Deir el-Medineh, dating back from the end of the 19th Dynasty and of the 20th Dynasty.⁹ There is a reason to attribute the cartouche to the first years of Ramses II when he builds the Ramesseum, the funerary temple in the Theban area.¹⁰

⁴ *Ramesside Inscriptions*, II, 337; the stamp of Bucharest is a combination of two formulae illustrated by Von Beckerath 1984, 236-239: E7 for the first lines, and T15 for the last; see also the second edition of 1999, 154-155, 3:E2.

⁵ See, <https://www.ancient-origins.net/news-history-archaeology/ramesses-great-0011681>.

⁶ See, <https://egyptmanchester.wordpress.com/tag/ramesses-ii>.

⁷ For pottery bearing a stamp impression with the royal name of the Eighteenth Dynasty, usually amphorae: see Nagel 1938, 129 (1922 M), one from Deir el-Medina with the name of Tuthmosis I; amphorae with the names of Hatshepsut, Tuthmosis III, and Amenophis II from Deir el-Medina, cf. Bruyère 1934, 76. For pottery bearing a stamp impression with the royal name of the Nineteenth Dynasty, see Spiegelberg 1898, pl. L, n. 2, 3, and 4.

⁸ On ancient royal titulary, see Leprohon 2013, 114-120; on the function of the royal names, see Gaber 2014, 55-82.

⁹ Spiegelberg 1898, pl. L, n. 2, 3, and 4; Guichard 1995, 81, fig. 2. The pharaoh Ramses II was also known as Ramesses II, or Rameses the Great.

¹⁰ For the history of Ramesseum , see Leblanc 2019.